

Ett paket med processuella rättigheter

2013/14:FPM35

Justitiedepartementet

2013-12-19

Dokumentbeteckning

KOM (2013) 821

Direktiv om att stärka vissa aspekter av oskuldspresumtionen och rätten att närvara vid huvudförhandling i straffrättsliga förfaranden

KOM (2013) 822

Direktiv om rättssäkerhetsgarantier i straffrättsliga förfaranden för misstänkta eller tilltalade som är barn

KOM (2013) 824

Direktiv om rätt till provisorisk rättshjälp för misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden och om rättshjälp i förfaranden i samband med en europeisk arresteringsorder

KOM (2013) 8178

Rekommendation om rättssäkerhetsgarantier för särskilt utsatta misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden

KOM (2013) 8179

Rekommendation om rätt till rättshjälp för misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden

Tidigare faktapromemorior i ärendet:

Faktapromemoria 2009/10:FPM117

Faktapromemoria 2010/11:FPM126

Sammanfattning

Europeiska kommissionen har föreslagit ett paket med processuella rättigheter för att ytterligare stärka rättssäkerhetsgarantierna för enskilda i straffrättsliga förfaranden. Paketet består av tre direktiv och två

rekommendationer. Syftet är att stärka dels misstänkta eller tilltalades rätt till rättshjälp, dels rättssäkerhetsgarantier under straffrättsliga förfaranden för misstänkta eller tilltalade som är barn eller särskilt utsatta p.g.a. ålder eller funktionsnedsättning. Paketet innehåller också vissa aspekter av oskuldspresumtionen och rätten att närvara vid en domstolsförhandling. Kommissionens förslag ligger i linje med Europeiska rådets inbjudan till kommissionen i Stockholmsprogrammet att lägga fram en färdplan för att stärka processuella rättigheter för misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden samt att även undersöka andra frågor, t.ex. oskuldspresumtionen, på området.

Det övergripande syftet med förslagen är enligt kommissionen att garantera alla medborgare en rättvis rättegång, oavsett var de befinner sig i EU. Därutöver syftar förslagen till att bidra till att öka det ömsesidiga förtroendet för medlemsstaternas rättssystem och därmed säkra ett välfungerande europeiskt rättsligt samarbete.

Innehållet i respektive instrument i paketet kan sammanfattas i huvudsak enligt följande.

1. Ett förslag till direktiv om att stärka vissa aspekter av oskuldspresumtionen och rätten att närvara vid huvudförhandling i straffrättsliga förfaranden

Direktivförslaget lägger fast minimiregler för att garantera principen att alla enskilda som misstänks eller anklagas av polisen eller andra rättsvårdande myndigheter ska behandlas som oskyldiga till dess att motsatsen bevisats. Detta sker genom regler om att medlemsstaterna ska garantera att beslut eller uttalanden av myndigheter inte tar ställning i frågan om skuld före den slutliga domen, att bevisbördan ligger på åklagaren samt att misstänkta eller tilltalade har rätt att tåla, att inte samarbeta och att närvara vid huvudförhandling där skuldfrågan avgörs. Förslaget innehåller också krav på att bevisning som framtagits i strid med vissa angivna rättigheter inte är tillåtna under rättegången.

2. Ett förslag till direktiv om rättssäkerhetsgarantier i straffrättsliga förfaranden för misstänkta eller tilltalade som är barn

Förslaget lägger fast minimiregler för att garantera alla, som är under 18 år och misstänks eller anklagas för brott, vissa särskilda rättigheter, som t.ex. rätt att biträdas av försvarare, rätt att omgående informeras om sina rättigheter och att information även lämnas till vårdnadshavare eller annan lämplig person, rätt att innan åtal väcks få en individuell bedömning av de personliga förhållandena samt – om personen är frihetsberövad – rätt till

3. Ett förslag till direktiv om rätt till provisorisk rättshjälp för misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden och om rättshjälp i förfaranden i samband med en europeisk arresteringsorder

Direktivförslaget kompletterar direktivet (2013/48/EU) om rätt till tillgång till försvarare. Med rättshjälp avses finansiering och stöd från medlemsstaten för att misstänkta eller tilltalade ska kunna utöva sin rätt till tillgång till försvarare. Det läggs fast minimiregler vilka ger misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden, om de så önskar, rätt till provisorisk rättshjälp från det att de frihetsberövas till dess ett slutligt beslut fattats i frågan om rättshjälp. I förslaget ges också rätt till rättshjälp, även provisoriskt, för eftersökta personer i förfaranden i samband med en europeisk arresteringsorder från det att de grips i den verkställande medlemsstaten.

4. En kommissionsrekommendation om rättssäkerhetsgarantier för särskilt utsatta misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden

Enligt kommissionen är misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden särskilt utsatta om de p.g.a. ålder eller funktionsnedsättning inte har möjlighet att förstå eller effektivt delta i förfarandet. Reglerna i rekommendationen syftar till att dessa personer upptäcks och att deras särskilda behov beaktas under förfarandet. Särskilt utsatta misstänkta eller tilltalade bör t.ex. ha rätt till information om sina processuella rättigheter, rätt att inte diskrimineras i utövandet av sina processuella rättigheter, rätt att biträdas av försvarare, rätt att ha en tredje person närvarande på polisstationen och vid domstolsförhandlingen samt – om de är frihetsberövade – rätt till läkarundersökning.

5. En kommissionsrekommendation om rätt till rättshjälp för misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden

Enligt rekommendationen bör misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden som ett minimum ha rätt till rättshjälp om de helt eller delvis saknar ekonomisk förmåga att stå kostnaderna för försvaret (behovsprövning) och/eller om det ligger i rättvisans intresse att sökanden beviljas rättshjälp (intresseprövning). I rekommendationen anges vidare, för de medlemsstater som tillämpar behovsprövning och/eller intresseprövning, vilka faktorer som särskilt ska beaktas vid bedömningen. Därutöver innehåller rekommendationen regler om beslutsförfarandet och regler som går ut på att säkerställa en hög kvalitet på tjänsterna som utförs av de försvarare som förordnas.

Regeringen välkomnar förslagen och delar kommissionens syn på vikten av rättssäkerhetsgarantier i straffrättsliga förfaranden. Svensk rätt uppfyller huvuddragen av förpliktelse i förslagen. Samtidigt är det angeläget att bevaka att de föreslagna bestämmelserna inte inkräktar på grundläggande principer i medlemsstaternas processuella system.

1 Förslaget

1.1 Ärendets bakgrund

Frågan om processuella rättigheter har länge funnits på EU:s dagordning. Ett förslag till rambeslut om vissa processuella rättigheter för misstänkta eller tilltalade i brottmål förhandlades under åren 2004-2007 (se faktrapomemoria Justitiedepartementet 2004/05:FPM24). I Haagprogrammet slogs fast att detta rambeslut skulle ha antagits senast vid slutet av år 2005. Det var dock inte möjligt att nå någon överenskommelse om förslaget.

I juli 2009 lade Sverige fram ett förslag till rådets resolution om en färdplan för att stärka misstänkta eller tilltalades processuella rättigheter vid straffrättsliga förfaranden. Färdplanen antogs av rådet för rättsliga och inrikes frågor (RIF-rådet) den 30 november 2009¹. Färdplanen innebär en överenskommelse mellan EU:s medlemsstater att arbeta med att stärka misstänkts eller tilltalades processuella rättigheter i straffrättsliga förfaranden. Åtgärder ska vidtas på EU-nivå beträffande ett antal rättigheter som identifieras i färdplanen. De åtgärder som ska vidtas kan omfatta såväl lagstiftning som andra åtgärder. De rättigheter som pekas ut i färdplanen är rätt till tolkning och översättning, rätt till information om rättigheter och om anklagelsen, rätt till försvar, rätt för den frihetsberövade att kommunicera med anhöriga, arbetsgivare och konsulära myndigheter, särskilda skyddsåtgärder för sårbara misstänkta eller tilltalade samt en grönbok om häktning. I färdplanen anges vidare att strategin för arbetet ska vara att fokusera på en eller ett par rättigheter i taget i ett så kallat steg-för-stegförfarande.

Frågan om processuella rättigheter lyfts fram som ett prioriterat område i EU:s femåriga handlingsplan för området rättsliga och inrikes frågor som fastställdes av Europeiska rådet den 11 december 2009² (Stockholmsprogrammet). Färdplanen ingår som en del av Stockholmsprogrammet. I Stockholmsprogrammet inbjuds kommissionen, förutom att lägga fram de förslag som anges i färdplanen, att även undersöka ytterligare processuella

¹ EUT C 295, 4.12.2009, s.1-3.

² EUT C 115, 4.5.2010, s. 1.

minimirättigheter för misstänkta eller tilltalade och bedöma om andra frågor, t.ex. oskuldspresumtionen, behöver diskuteras för att förbättra samarbetet på detta område. Hittills har tre steg i färdplanen genomförts.

Den 20 oktober 2010 antogs som ett första steg Europaparlamentets och rådets direktiv (2010/64/EU) om rätt till tolkning och översättning vid straffrättsliga förfaranden³. Direktivet har genomförts i svensk rätt. Nödvändiga lagändringar trädde i kraft den 1 oktober 2013.⁴

Som ett andra steg i enlighet med färdplanen antogs den 22 maj 2012 Europaparlamentets och rådets direktiv (2012/13/EU) om rätten till information vid straffrättsliga förfaranden⁵. Direktivet ska ha genomförts i svensk rätt senast den 2 juni 2014.

Kommissionen lade den 8 juni 2011 fram ett förslag till Europaparlamentets och rådets direktiv om rätt till tillgång till försvarare i straffrättsliga förfaranden och rätt att kommunicera vid frihetsberövande (KOM(2011) 326 slutlig). Frågan om rättshjälp, vilken enligt färdplanen skulle ha ingått i förslaget, motiverade enligt kommissionen ett separat förslag på grund av sin särskilda komplexitet. Rätten att kommunicera vid frihetsberövande, som enligt färdplanen låg i ett fjärde steg, fick i stället ingå i det direktivförslaget. Som ett tredje steg antogs därefter den 22 oktober 2013 Europaparlamentets och rådets direktiv (2013/48/EU) om rätt till tillgång till försvarare i straffrättsliga förfaranden och förfaranden i samband med en europeisk arresteringsorder samt om rätt att få en tredje part underrättad vid frihetsberövande och rätt att kontakta tredje parter och konsulära myndigheter under frihetsberövandet⁶.

Kommissionens nu aktuella paket med processuella rättigheter, som innefattar resterande delarna av färdplanen samt vissa aspekter av oskuldspresumtionen och rätten att närvara vid förhandling i straffrättsliga förfaranden, presenterades den 27 november 2013.

1.2 Förslagets innehåll

Nedan följer ett sammandrag av innehållet i de fem instrumenten uppdelat på tre rubriker. Såväl direktivförslaget som rör barn som den av kommissionen antagna rekommendationen som rör särskilt utsatta behandlas under rubriken 1.2.2. Barn och särskilt utsatta. Under rubriken 1.2.3. Rättshjälp beskrivs

³ EUT L 280, 26.10.2010, s.1-7.

⁴ Prop. 2012/13:132 Tolkning och översättning i brottmål

⁵ EUT L 142, 1.6.2012, s.1-10.

⁶ EUT L 294, 6.11.2013, s.1-12.

1.2.1 Förslaget till direktiv om att stärka vissa aspekter av oskuldspresumtionen och rätten att närvara vid huvudförhandling i straffrättsliga förfaranden

Syfte och tillämpningsområde (artiklarna 1 och 2)

Syftet med förslaget är att stärka rätten till en rättvis rättegång i straffrättsliga förfaranden genom att lägga fast minimiregler om vissa aspekter av oskuldspresumtionen och rätten att närvara vid domstolsförhandling. Det föreslås tillämpas på fysiska personer som är misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden, till dess förfarandet har avslutats, dvs. tills en slutlig dom meddelas.

Misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden innefattar enligt förslaget alla som misstänks eller anklagas för att ha begått ett brott och rättigheterna i förslaget ska gälla från det att förfarandet inleds, dvs. även före det att en person av en behörig myndighet gjorts medveten, genom en officiell underrättelse eller på annat sätt, om att han eller hon är misstänkt för ett brott.

Rätt att presumeras oskyldig (artiklarna 3-7)

Enligt förslaget ska medlemsstaterna se till att misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden presumeras vara oskyldiga till dess motsatsen bevisats enligt lag och att uttalanden eller beslut av myndigheter inte hänvisar till den misstänkte som skyldig före det att en slutlig fällande dom meddelats. Det sägs också att medlemsstaterna ska vidta lämpliga åtgärder i händelse av överträdelse av det sistnämnda kravet.

Bevisbördan för den misstänktes eller tilltalades skuld ska enligt förslaget ligga på åklagaren. Detta ska inte påverka eventuella befogenheter för rätten att ex officio besluta att hämta in utredning i målet. I denna del anges vidare under vilka förutsättningar bevisbördan kan gå över till den misstänkte eller tilltalade och vilket beviskrav som ska gälla för denne för att bevisbördan ska gå åter till åklagaren. För det fall rätten vid huvudförhandling bedömer att det finns rimligt tvivel beträffande den misstänktes eller tilltalades skuld ska medlemsstaterna se till att personen i fråga frikänns.

I förslaget anges att medlemsstaterna ska se till att misstänkta eller tilltalade personer har rätt att tiga under förhör, att inte samarbeta och att inte behöva belasta sig själva under hela det straffrättsliga förfarandet. När det gäller de två sistnämnda rättigheterna ska dessa inte påverka möjligheten att använda material i straffrättsliga förfaranden som erhållits genom användande av lagliga tvångsmedel. Medlemsstaterna ska också se till att misstänkta eller tilltalade omgående informeras om sin rätt att tiga samt eventuella konsekvenser av att avstå från den rätten. När misstänkta eller tilltalade använder sig av rättigheterna, t.ex. rätten att tiga, ska medlemsstaterna enligt förslaget se till att den omständigheten inte används mot personen i fråga senare i förfarandet och tolkas som en bekräftelse av fakta.

Det föreslås vidare att bevis som erhållits i strid med rätten att tiga, att inte samarbeta och att inte behöva belasta sig själv inte ska tillåtas, såvida inte användandet av beviset inte påverkar rättssäkerheten generellt i förfarandet.

Rätt att närvara vid domstolsförhandling (artiklarna 8-9)

I direktivförslaget sägs att medlemsstaterna ska se till att misstänkta eller tilltalade har rätt att närvara vid huvudförhandling i mål där de är part. Det anges vidare under vilka förutsättningar rätten får pröva skuldfrågan i misstänkts eller tilltalades utvaro. Så får ske om den misstänkte i god tid har kallats personligen till förhandlingen eller på annat sätt fått information om tid och plats för förhandlingen så att det otvetydigt framgår att han eller hon var medveten om den utsatta förhandlingen samt att han eller hon informerats om att ett beslut kan komma att avkunnas även om han eller hon inte kommer till huvudförhandlingen. Skuldfrågan får vidare prövas i en misstänkts eller tilltalads utvaro om denne, medveten om den utsatta förhandlingen, gett mandat till sin offentliga försvarare eller sitt ombud att försvara honom eller henne under förhandlingen och så också sker. Annars kan medlemsstaten enligt förslaget endast gå vidare med verkställighet av ett beslut som fattats i misstänkts eller tilltalads utvaro om han eller hon, efter att ha delgivits beslutet och särskilt informerats om sin rätt till förnyad prövning eller till ett överklagande – i vilket personen i fråga har rätt att delta och som möjliggör en ny prövning av åtalsfrågan inklusive bedömning av nya bevis och som kan leda till ett motsatt resultat än det ursprungliga – antingen uttryckligen anger att han eller hon inte motsätter sig beslutet eller

inte begär en förnyad prövning eller ett överklagande inom en utsatt rimlig tid.

2013/14:FPM35

Misstänkta eller tilltalade, som inte var närvarande vid huvudförhandling i mål där de är part och där förutsättningarna för att avgöra målet i personens utelämnande inte var uppfyllda, föreslås ha rätt till en förnyad prövning vid vilken de har rätt att närvara och som möjliggör en ny prövning av åtalsfrågan inklusive bedömning av nya bevis och som kan leda till ett motsatt resultat än det ursprungliga.

Rättsmedel (artikel 10)

I direktivförslaget anges att medlemsstaterna ska se till att misstänkta eller tilltalade har tillgång till effektiva rättsmedel om rättigheterna enligt detta direktiv har åsidosatts. Så långt det är möjligt ska rättsmedlet få till följd att misstänkta eller tilltalade sätts i samma position som de hade varit i om rättigheten inte hade åsidosatts, i syfte att bevara rätten till en rättvis rättegång och rätten till försvar.

Övriga frågor (artiklarna 11-15)

Enligt förslaget ska medlemsstaterna inom viss tid och vart tredje år därefter inkomma med uppgifter till kommissionen om hur rättigheterna har implementerats. Det ska även omfatta uppgifter om vilket rättsmedel som tillämpats när rätten att presumeras oskyldig eller rätten att närvara vid huvudförhandling har åsidosatts.

Det föreslås vidare att inget i direktivet får tolkas som en begränsning av eller undantag från någon rättighet eller rättssäkerhetsgaranti som skyddas genom stadgan, Europakonventionen eller annan relevant internationell rätt eller nationella lagar som tillhandahåller en högre skyddsnivå.

Direktivförslaget föreslås träda i kraft 20 dagar efter att det publicerats i EU:s officiella tidning och medlemsstaterna ska därefter implementera direktivet inom 18 månader.

*1.2.2.1 Förslaget till direktiv om rättssäkerhetsgarantier i straffrättsliga förfaranden för misstänkta eller tilltalade som är barn**Förslagets huvudsyfte och definitioner (artiklarna 1-3)*

Syftet med förslaget är att fastlägga minimiregler såvitt avser rättigheter för barn som är misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden eller i förfaranden i samband med en europeisk arresteringsorder. Ett barn är enligt direktivförslaget en person som är under 18 år. Rättigheterna ska tillämpas från den tidpunkt barnet är misstänkt eller anklagad för att ha begått ett brott till dess förfarandet har avslutats, även om barnet fyller 18 år under förfarandets gång.

För förfaranden i samband med en europeisk arresteringsorder föreslås rättigheterna tillämpas från det att det eftersökta barnet grips i den verkställande medlemsstaten, även om barnet fyller 18 år under förfarandets gång.

Rätt till information och närvaro vid huvudförhandling (artiklarna 4-5 och 15-16)

I förslaget tillkommer, utöver rätten till information som misstänkta eller tilltalade utan dröjsmål ska informeras om i enlighet med direktivet (2012/13/EU) om rätten till information i straffrättsliga förfaranden, ytterligare information som ska förmedlas till misstänkta eller tilltalade som är barn och till den som har föräldraansvar för barnet eller i vissa fall en annan lämplig person. Den ytterligare informationen är merparten av rättigheterna enligt direktivförslaget. Är barnet frihetsberövat ska rättigheterna ingå i den skriftliga rättighetsinformationen (Letter of Rights) som ska överlämnas till barnet efter frihetsberövandet.

Enligt direktivförslaget ska medlemsstaterna se till att barn är närvarande vid domstolsförhandlingar i mål där de är misstänkta eller tilltalade. För det fall barnet inte är närvarande, ska det ha rätt till en förnyad prövning av skuldfrågan och då bl.a. ha rätt att närvara. Medlemsstaterna ska se till att den som har föräldraansvaret för barnet eller en annan lämplig person har rätt att närvara vid domstolsförhandlingar som rör barnet.

I förslaget anges att medlemsstaterna ska se till att barnet har rätt till tillgång till försvarare i enlighet med bestämmelserna i direktivet (2013/48/EU) om rätt till tillgång till försvarare i straffrättsliga förfaranden m.m. Denna rätt ska barnet inte kunna avstå från, utan det ska vara obligatoriskt att barnet får tillgång till försvarare. Vidare ska nationell rätt om rättshjälp garantera ett effektivt utövande av rätten till tillgång till försvarare.

Rätt till individuell bedömning och läkarundersökning (artiklarna 7-8)

I denna del föreslås att medlemsstaterna ska se till att hänsyn tas till barns särskilda behov av skydd, utbildning och social integration. Därför föreslås barn bli individuellt bedömda, med särskild hänsyn tagen till barnets personlighet och mognad samt ekonomiska och sociala bakgrund. Bedömningen föreslås ske i nära samarbete med barnet och vid en lämplig tidpunkt under det straffrättsliga förfarandet, i vart fall före åtal, samt kunna uppdateras om förhållanden som bedömningen grundats på ändras väsentligt. Omfattningen kan variera utifrån omständigheterna i målet, det påstådda brottets allvar och den påföljd som skulle kunna bli aktuell. En individuell bedömning behöver inte genomföras om det skulle vara oproportionerligt med hänsyn till omständigheterna i målet och om barnet tidigare förekommit i samband med brottsutredningar.

Om misstänkta eller tilltalade barn är frihetsberövade föreslås de ha rätt till läkarundersökning, som särskilt ska bedöma barnets fysiska och psykiska tillstånd i syfte att fastställa barnets förmåga att utsättas för förhör eller andra utredningsåtgärder som är planerade för barnet. Enligt förslaget ska sådan undersökning kunna begäras av barnet, den som har föräldraansvaret för barnet eller barnets försvarare.

Förhör och skydd av privatliv (artiklarna 9 och 14)

Det föreslås att förhör med misstänkta eller tilltalade barn som sker före åtal ska spelas in med ljud och bild, om det inte är oproportionerligt med hänsyn till målets komplexitet, allvaret i den påstådda brottsligheten och den påföljd som skulle kunna bli aktuell. Om barnet är frihetsberövat anges i förslaget att förhör med barnet ska spelas in med ljud och bild oavsett när under det straffrättsliga förfarandet förhöret äger rum. Kravet på inspelning med ljud och bild ska inte gälla förhör som sker i syfte att identifiera barnet. Förutom att medlemsstaterna ska se till att ljud- och bildinspelningar enligt ovan inte

får offentlig spridning, anges i förslaget att medlemsstaterna ska säkerställa att straffrättsliga förfaranden som rör barn inte är offentliga, om det inte under exceptionella omständigheter skulle vara till barnets bästa. Medlemsstaterna ska se till att barnets och dess familjemedlemmars integritet skyddas, inklusive namn och bild, i straffrättsliga förfaranden. Behöriga myndigheter ska inte sprida information som kan röja barnets identitet.

Frihetsberövande (artiklarna 10-12)

I förslaget anges att ett frihetsberövande av barn ska vara en sista utväg och ske under så kort tid som möjligt samt regelbundet prövas av domstol. Inför beslut ska hänsyn tas till barnets ålder och personliga förhållanden. Alternativa åtgärder bör övervägas, som t.ex. en skyldighet för barnet att vistas på en särskild plats, att barnet regelbundet rapporterar till behörig myndighet eller får kontaktförbud beträffande vissa personer. Artikel 12 innehåller förslag till bestämmelser om hur ett barn som är frihetsberövat ska behandlas, bl.a. att barn inte ska placeras tillsammans med intagna över 18 år, att barn ska ha rätt till utbildning och att barns rätt till familjeliv iakttas, inklusive att upprätthålla kontakten med sin familj.

Skyndsam handläggning och utbildning (artiklarna 13 och 19)

Straffrättsliga förfaranden som rör barn ska enligt förslaget prioriteras och hanteras inom rimlig tid och med vederbörlig omsorg. Medlemsstaterna ska se till att barn behandlas på ett sätt som är lämpligt med hänsyn tagen till ålder, särskilda behov, mognad och kunskapsnivå.

Vidare föreslås att medlemsstaterna ska se till att personal inom rättsvårdande myndigheter som arbetar med straffrättsliga förfaranden som rör barn är specialiserade inom det området. Medlemsstaterna ska ge dessa adekvat utbildning om bl.a. barns rättigheter, barnpsykologi, lämplig förhörsteknik och kommunikation anpassat för barn. Även försvarare som arbetar med barn ska få sådan utbildning.

Förfaranden i samband med en europeisk arresteringsorder (artikel 17)

Medlemsstaterna ska enligt förslaget se till att en eftersökt person som är ett barn har de rättigheter som anges i detta direktiv i den verkställande medlemsstaten från gripandet. Det gäller dock inte rätten i artikel 7 om individuell bedömning, i artikel 9 om inspelning av förhör med ljud och bild och i artikel 13 om krav på skyndsam handläggning.

Medlemsstaterna föreslås inom viss tid och därefter vart tredje år översända uppgifter till kommissionen om hur rättigheterna har implementerats. Medlemsstaterna ska särskilt redovisa hur många barn som har getts tillgång till försvarare, hur många individuella bedömningar som har gjorts, hur många förhör som spelats in med ljud och bild och hur många barn som har frihetsberövats.

Kostnader för individuella bedömningar, läkarundersökningar samt för ljud- och bildupptagningar av förhör enligt artiklarna 7-9 föreslås bekostas av medlemsstaterna oberoende av utgången av det straffrättsliga förfarandet.

Enligt förslaget får inget i direktivet tolkas som en begränsning av eller undantag från någon rättighet eller rättssäkerhetsgaranti som skyddas genom stadgan, Europakonventionen eller annan relevant internationell rätt, särskilt FN:s barnkonvention, eller nationella lagar som tillhandahåller en högre skyddsnivå.

Förslaget föreslås träda i kraft 20 dagar efter att det publicerats i EU:s officiella tidning och medlemsstaterna ska därefter implementera direktivet inom 24 månader.

1.2.2.2 Kommissionsrekommendationen om rättssäkerhetsgarantier för särskilt utsatta misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden

Syfte och tillämpningsområde (avsnitt 1 och 2)

Syftet med rekommendationen är att uppmuntra medlemsstaterna att stärka processuella rättigheter för misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden som är särskilt utsatta samt för särskilt utsatta personer i förfaranden i samband med en europeisk arresteringsorder. Det anges att en särskilt utsatt person är någon som på grund av ålder eller funktionsnedsättning inte kan förstå eller effektivt delta i det straffrättsliga förfarandet.

Enligt rekommendationen bör rättigheterna tillämpas från det att den särskilt utsatta personen är misstänkt för att ha begått ett brott till dess förfarandet avslutats, eller, i förfaranden i samband med en europeisk arresteringsorder, i

Särskilt utsatta personer bör omgående upptäckas och erkännas som sådana. En första bedömning bör kunna göras av polis eller annan personal inom rättsvårdande myndigheter. Behöriga myndigheter bör ha möjlighet att inhämta en läkarundersökning av en oberoende expert som dels identifierar om en person är särskilt utsatt, dels bedömer graden av utsatthet och personens särskilda behov samt kan göra en bedömning av lämpligheten av de åtgärder som är tänkta att vidtas mot den särskilt utsatta personen.

Rättigheterna (avsnitt 3)

Denna del innehåller en katalog rättigheter för misstänkta eller tilltalade som är särskilt utsatta, t.ex. rätt att på begäran få information om sina processuella rättigheter i ett format som är tillgängligt för dem och att inte diskrimineras enligt nationell rätt vid utövandet av rättigheterna under det straffrättsliga förfarandet. Det sägs att samma information vid behov även bör överlämnas till en av domstol utsedd företrädare för den särskilt utsatta personen eller till en annan lämplig person. Dessa bör även ha rätt att närvara på polisstationen och under domstolsförhandlingar. Särskilt utsatta som inte har förmåga att förstå och följa förfarandet kan inte avstå från rätten till tillgång till försvarare enligt direktivet härom (2013/48/EU).

Vidare anges i denna del att medlemsstaterna ska presumera misstänkta eller tilltalade med vissa angivna funktionsnedsättningar som särskilt utsatta, att förhör under förundersökningsstadiet ska spelas in med ljud- och bild samt att behöriga myndigheter ska skydda privatlivet, den personliga integriteten och personuppgifter för särskilt utsatta misstänkta eller tilltalade under hela förfarandet.

Ett frihetsberövande av en särskilt utsatt misstänkt eller tilltalad bör vara en sista utväg, vara proportionerligt och ske under förhållanden som är anpassade till de särskilda behov som personen i fråga har. En särskilt utsatt person som är frihetsberövad bör ha rätt till regelbunden läkarvård.

Polismän och personal inom andra rättsvårdande myndigheter som handlägger straffrättsliga förfaranden mot särskilt utsatta personer bör genomgå adekvat utbildning.

1.2.3 Rättshjälp

Både direktivförslaget och kommissionsrekommendationen kompletterar rätten till tillgång till försvarare enligt direktivet (2013/48/EU) och syftar till att säkerställa faktisk tillgång till försvarare genom att införa rätt till rättshjälp under vissa förutsättningar.

1.2.3.1 Förslaget till direktiv om rätt till provisorisk rättshjälp för misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden och om rättshjälp i förfaranden i samband med en europeisk arresteringsorder

Syfte, tillämpningsområde och definitioner (artiklarna 1-3)

Direktivförslaget lägger fast minimiregler om rätt för dels frihetsberövade misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden som har rätt till tillgång till försvarare enligt direktivet (2013/48/EU) att få provisorisk rättshjälp, dels frihetsberövade eftersökta personer i förfaranden i samband med en europeisk arresteringsorder att få rättshjälp, även provisoriskt. Vidare definieras i denna del av förslaget en del centrala begrepp, t.ex. innebär rättshjälp finansiering och stöd från medlemsstaten för att försäkra rätten till tillgång till försvarare.

Tillgång till provisorisk rättshjälp (artikel 4)

Om frihetsberövade misstänkta eller tilltalade begär det ska de enligt förslaget ha rätt till provisorisk rättshjälp utan dröjsmål efter frihetsberövandet och i vart fall före förhör, till dess att det finns ett slutligt beslut i fråga om rättshjälp, eller, när sådan beviljats, när försvarare utsetts. Den rätten föreslås även tillkomma eftersökta personer som begär det i förfaranden i samband med en europeisk arresteringsorder och som är frihetsberövade i den verkställande medlemsstaten.

I förslaget anges att medlemsstaterna får förordna att kostnader för provisorisk rättshjälp kan återkrävas från misstänkta eller tilltalade eller eftersökta personer i en europeisk arresteringsorder om de inte uppfyller kriterierna för rättshjälp enligt nationell rätt.

Den verkställande medlemsstaten föreslås se till att det finns en rätt till rättshjälp för eftersökta personer från att de grips i den verkställande medlemsstaten i enlighet med en europeisk arresteringsorder till dess att de överlämnas, eller till dess att beslut i fråga om överlämnande är slutligt avgjort.

Den utfärdande medlemsstaten föreslås se till att det finns rättshjälp för eftersökta personer som utövar sin rätt enligt direktivet (2013/48/EU) att utse en försvarare i den utfärdande staten för att biträda försvararen i den verkställande staten för förfarandet i den verkställande staten.

Beviljande av rättshjälp enligt denna artikel får göras föremål för bedömningar beträffande den eftersökte personens ekonomiska förmåga att helt eller delvis stå för kostnaderna för försvaret (behovsprövning) och/ eller om det ligger i rättvisans intresse att sökanden beviljas rättshjälp (intresseprövning) i enlighet med de kriterier som tillämpas i medlemsstaten i fråga.

Övriga frågor (artiklarna 6-10)

Enligt direktivförslaget ska medlemsstaterna samla in uppgifter om hur rättigheterna enligt artikel 4 och 5 i förslaget har implementerats och översända det till kommissionen 36 månader efter publicering av direktivet och därefter vartannat år.

I förslaget anges att inget i direktivet får tolkas som en begränsning av eller undantag från någon rättighet eller rättssäkerhetsgaranti som skyddas genom stadgan, Europakonventionen eller annan relevant internationell rätt eller nationella lagar som tillhandahåller en högre skyddsnivå.

Det föreslås att direktivet ska träda i kraft 20 dagar efter att det publicerats i EU:s officiella tidning och att medlemsstaterna ska ha implementerat direktivet 18 månader därefter.

Tillämpningsområde (avsnitt 1)

Rekommendationen innehåller bestämmelser om rätt till rättshjälp för misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden och för eftersökta personer i förfaranden i samband med en europeisk arresteringsorder. Rätten ska tillämpas från det att dessa personer är misstänkta för att ha begått ett brott, till dess förfarandet har avslutats.

Tillgång till rättshjälp (avsnitt 2)

Medlemsstaterna ska enligt rekommendationen se till att det finns en rätt för misstänkta, tilltalade eller eftersökta personer till rättshjälp för att försäkra rätten till en rättvis rättegång. Som ett minimum bör rättshjälp beviljas de som helt eller delvis saknar ekonomisk förmåga att stå för kostnaderna för försvaret (behovsprövning) och/eller när det ligger i rättvisans intresse att sökanden beviljas rättshjälp (intresseprövning).

För de medlemsstater som tillämpar sådana krav anges i rekommendationen vissa särskilda hänsyn som bör ligga till grund för bedömningarna, t.ex. vid bedömning av ekonomisk förmåga anges att hänsyn bör tas till objektiva faktorer och att alla relevanta omständigheter bör beaktas. Är personen i fråga ett barn bör den ekonomiska förmågan hos den som har föräldraansvaret för barnet inte räknas med.

Vid bedömning av om det ligger i rättvisans intresse att bevilja rättshjälp anges att hänsyn bör tas till målets komplexitet, till personliga förhållanden, till det påstådda brottets allvar samt till den påföljd som kan bli aktuell samt att alla relevanta omständigheter beaktas. För det fall det finns en rätt till obligatorisk tillgång till försvarare eller om fängelse är en påföljd som skulle kunna bli aktuell bör det innebära en presumtion för att det ligger i rättvisans intresse att bevilja rättshjälp. Kostnaden för den rättsliga hjälpen får återkrävas vid en slutlig fällande dom förutsatt att personen i fråga vid den tidpunkten har ekonomisk förmåga till det.

Det finns vidare bestämmelser om att medlemsstaterna bör se till att information om rättshjälp i straffrättsliga förfaranden, t.ex. kriterierna för att få det och hur man ansöker om det samt möjligheten att överklaga, görs

tillgänglig för misstänkta, tilltalade eller eftersökta personer. Dessutom bör beslut om att bevilja rättshjälp fattas skyndsamt av en oberoende behörig myndighet inom en tidsram som möjliggör för misstänkta, tilltalade eller eftersökta personer att förbereda sitt försvar på ett effektivt sätt. Beslut att neka rättshjälp helt eller delvis bör innehålla skälen för ställningstagandet och kunna gå att överklaga.

Effektivitet och kvalitet (avsnitt 3)

Rekommendationen innehåller bestämmelser som syftar till att medlemsstaterna bör se till att de tjänster som utförs av försvarare som förordnas håller hög kvalitet. Medlemsstaterna bör bl.a. ha system på plats som tillåter behöriga myndigheter att t.ex. byta ut försvarare under vissa förutsättningar. Medlemsstaterna bör inrätta ett ackrediteringssystem för försvarare som förordnas för rättshjälp och vidare ska personal som arbetar med att besluta i fråga om rättshjälp få lämplig utbildning.

Vid förordnande av försvarare anges att hänsyn bör tas till den misstänktes, tilltalades eller eftersökte personens val av försvarare så långt det är möjligt enligt den nationella ordningen. Vidare bör medlemsstaterna ha system på plats som möjliggör för misstänkta, tilltalade eller eftersökta personer att göra ett informerat val fritt från otillbörlig påverkan.

Övriga frågor (avsnitten 4 och 5)

Det anges att medlemsstaterna bör samla in nödvändiga uppgifter för en uppföljning av rekommendationen samt informera kommissionen om vilka åtgärder som vidtagits för att ge verkan åt rekommendationen senast 36 månader efter offentliggörandet.

1.3 Gällande svenska regler och förslagets effekt på dessa

Svensk rätt innehåller bestämmelser som bl.a. syftar till att upprätthålla oskuldspresumtionen i straffrättsliga förfaranden, t.ex. regler om jäv, om hur förundersökning får bedrivas och polisförhör hållas, samt regler om under vilka omständigheter en domstol får avgöra mål efter huvudförhandling i en tilltalads utvaro. Vidare finns särskilda regler för handläggning hos polis, åklagare och domstol om den misstänkte eller tilltalade är under 18 år eller mellan 18-21 år. Rätten till rättshjälp enligt direktivförslaget bör i svensk rätt

Vid en preliminär bedömning uppfyller svensk rätt i stora drag de förpliktelser som direktivförslagen föreskriver. Det är dock inte möjligt att i nuläget göra en mer detaljerad inventering av vilka svenska bestämmelser som påverkas av förslagen, men förslagen skulle kunna medföra förändringar på vissa områden inom processrätten. Främst gäller det bevisstillåtningsreglerna i direktivförslaget om oskuldspresumtionen. Sverige har inte regler som begränsar möjligheten att presentera bevisning i rättegången. Enligt svensk rätt är som huvudregel alla bevismedel tillåtna enligt principerna om fri bevisföring och fri bevisprövning. Vidare bör en mer ingående analys göras beträffande kravet att straffrättsliga förfaranden såvitt avser misstänkta eller tilltalade som är barn som huvudregel inte ska vara offentliga, eftersom det i svensk rätt i stället är huvudregel med offentlighet. En mer ingående analys måste också göras beträffande tillämpningsområdet för samtliga instrument, bl.a. för att bedöma om undantaget som gäller i de tre första stegen i färdplanen för sanktioner som utfärdas i vissa administrativa förfaranden, t.ex. strafförelägganden och ordningsbot, är tillämpligt även i dessa förslag. Slutligen bör även en analys göras av rätten till rättshjälp i förfaranden i samband med en europeisk arresteringsorder och särskilt kravet på den utfärdande staten att under vissa förutsättningar bistå med rättshjälp för en eftersökt person i förfaranden i den verkställande staten, något som svensk rätt inte uppfyller i dag.

1.4 Budgetära konsekvenser / Konsekvensanalys

Kommissionen bedömer att förslagen inte kommer att ha någon konsekvens på EU:s budget.

Det är inte möjligt att i nuläget närmare bedöma de ekonomiska konsekvenserna för statens budget. Förslagen skulle vid en preliminär bedömning kunna medföra vissa kostnader. Utgångspunkten är dock att eventuella ekonomiska konsekvenser ska finansieras inom befintliga anslag.

2 Ståndpunkter

2.1 Preliminär svensk ståndpunkt

Åtgärder för att stärka misstänkta eller tilltalades processuella rättigheter förbättrar förutsättningarna för det rättsliga samarbetet. Regeringen välkomnar därför förslagen till direktiv och kommissionsrekommendationerna som stärker vissa aspekter av oskuldspresumtionen och rätten att närvara vid huvudförhandling, rättssäkerhetsgarantier för misstänkta eller tilltalade som är barn eller som på grund av ålder eller funktionsnedsättning är särskilt utsatta samt rätten till rättshjälp för att möjliggöra rätten till tillgång till försvarare. Sverige drev frågan om processuella rättigheter i straffrättsliga förfaranden som en prioriterad fråga under det svenska ordförandeskapet i EU hösten 2009. Sverige lade då fram förslaget till färdplan (se närmare avsnitt 1.1). Förslag som syftar till att stärka rätten till rättshjälp och om särskilda rättssäkerhetsgarantier för barn och särskilt utsatta är några av de åtgärder som pekas ut som prioriterat i färdplanen.

När det gäller innehållet i förslagen ställer sig regeringen i stort bakom detta. Regeringen ser gärna ambitiösa åtgärder som fokuserar på att stärka rätten till en rättvis rättegång. Dessa bör dock inte vara av den karaktären att de inkräktar på grundläggande principer i medlemsstaternas processuella system. Det är viktigt för regeringen att den svenska principen om fri bevisföring kan värnas. Detsamma gäller för offentlighetsprincipen. Regeringen anser vidare att tillämpningsområdet för de kommande förslagen, och i vart fall de om rätten till rättshjälp, bör spegla tillämpningsområdet i de tre första stegen enligt färdplanen. Exempelvis bör undantaget för sanktioner som utfärdas i vissa administrativa förfaranden, t.ex. strafförelägganden och ordningsbot, behållas. Vidare anser regeringen att rätten till rättshjälp i förfaranden i samband med en europeisk arresteringsorder bör analyseras ytterligare, särskilt kravet på den utfärdande medlemsstaten att bistå med sådan hjälp.

2.2 Medlemsstaternas ståndpunkter

Medlemsstaternas ståndpunkter är ännu inte kända.

2.3 Institutionernas ståndpunkter

Övriga institutioners ståndpunkter är ännu inte kända.

Förslagen kommer att remitteras.

3 Förslagets förutsättningar

3.1 Rättslig grund och beslutsförfarande

Kommissionen har som rättslig grund angett artikel 82(2) i fördraget om Europeiska unionens funktionssätt (EUF-fördraget). Där anges att om det är nödvändigt för att underlätta det ömsesidiga erkännandet av domar och rättsliga avgöranden samt polissamarbete och rättsligt samarbete i sådana straffrättsliga frågor som har en gränsöverskridande dimension, får Europaparlamentet och rådet genom direktiv fastställa minimiregler. Minimireglerna ska omfatta bl.a. personers rättigheter vid det straffrättsliga förfarandet.

Direktiven ska antas i enlighet med det ordinarie lagstiftningsförfarandet, vilket innebär att Europaparlamentet och rådet gemensamt på förslag av kommissionen antar direktivet (artiklarna 289 och 294 EUF-fördraget). Beslut fattas i rådet med kvalificerad majoritet i enlighet med artikel 16.3 i fördraget om Europeiska unionen (EU-fördraget).

3.2 Subsidiaritets- och proportionalitetsprincipen

Kommissionen anser att syftet med förslaget, att stärka det ömsesidiga förtroendet mellan rättsliga myndigheter i medlemsstaterna, inte i tillräcklig utsträckning kan uppnås av medlemsstaterna själva, eftersom det fortfarande finns betydande skillnader i Europeiska unionen såvitt avser upprätthållandet av oskuldspresumtionen i straffrättsliga förfaranden och andra rättigheter av betydelse för en rättvis rättegång, t.ex. rätten till rättshjälp för att få tillgång till försvarare för de som är i behov av det. Endast åtgärder som vidtas av Europeiska unionen kan fastställa konsekventa gemensamma miniminormer som gäller i hela Europeiska unionen. Förslaget kommer att tillnärma medlemsstaternas regler såvitt gäller vissa aspekter av oskuldspresumtionen och rätten att närvara vid huvudförhandling samt rättssäkerhetsgarantier för barn som är misstänkta eller tilltalade i straffrättsliga förfaranden. Detsamma gäller beträffande medlemsstaternas regler om rätten till rättshjälp för faktisk tillgång till försvarare för de som är i behov av det. Kommissionen gör därför bedömningen att förslaget är förenligt med subsidiaritetsprincipen.

Kommissionen gör vidare bedömningen att förslagen är förenliga med proportionalitetsprincipen eftersom det inte går utöver det minimum som krävs för att nå det uppsatta målet på europeisk nivå och vad som är nödvändigt för detta ändamål.

Regeringen delar på ett övergripande plan kommissionens bedömning i subsidiaritets- och proportionalitetshänseende.

4 Övrigt

4.1 Fortsatt behandling av ärendet

Det är ännu inte känt när första behandlingen i rådsarbetsgrupp ska äga rum.

4.2 Fackuttryck/termer

-